

iznalazili su nova rešenja, ulazili u tajne partizanskog rata i neprestano usavršavali izvođenje svojih akcija tako da okupator nikada nije pronašao efikasne mere u borbi protiv oružanih snaga NOP-a.

Miletić je u radu »Konceptija Vermahta za gušenje ustanka 1941. godine«, na osnovu do sada malo korišćene arhivske građe, prikazao angažovane snage okupatora u borbi protiv ustanika. Autor ističe neprestan rast oružanih formacija NOP-a, što je primoralo okupatora da, pored policije, snaga kolaboranata i posadnih trupa, već na početku septembra zatraži jaka pojačanja za borbe na jugoslovenskom ratištu. Međutim, ni zastrašujućim merama (autor je izneo podatke o broju žrtava okupatorsko-kvislinškog terora), ni novoangažovanim snagama okupator nije uspeo da slomi otpor ustanka. Naprotiv. Oružana borba se neprekidno i sve više rasplamsavala a broj boraca partizanskih odreda se iz dana u dan povećavao.

Knjiga sadrži, pored prikazanih i brojne radove koji znatno doprinose osvetljavanju događaja iz prve ratne godine.

Međutim, smatram da je u sadržaju knjige napravljena tematska greška. Naime, urednik knjige nije se držao započetog principa da prezentira radove po sadržaju iste tematske celine. Time je uslovio, na primer, da se neki radovi koji tretiraju stanje oružane borbe i NOP-a u pojedinim zemljama i pokrajinama nađu u središnjem delu knjige i na njenom kraju pa se stiče utisak o tematskoj isprepletenosti sadržaja.

No, uprkos tome knjiga je vredan doprinos našoj historiografiji i kao takva neće se moći zaobići u pisanju radova o savetovanju u Stolicama ili o ostalim događajima iz 1941. godine u Jugoslaviji. Pojavom te knjige naša šira javnost, posebno naučni radnici, dobijaju vredno delo koje predstavlja do sada najcelevitiji prikaz vojno-političkog savetovanja u Stolicama i značaj njegovih odluka za dalji razvoj rata i revolucije u Jugoslaviji.

Miloje Pršić

VOJISLAV SIMOVIĆ — BRANKO PETRANOVIĆ,
Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji, Beograd 1979.

Literatura o razvoju narodne vlasti jugoslovenskih naroda i narodnosti relativno je bogata i brojna. U toj literaturi ima i povelik broj posebnih izdanja, među njima i onih koja donose građu (popraćenu znanstvenim aparatom i bez njega, obrađenu ili »čistu«), rasprave, monografije, itd. Dakle — taj dio narodne revolucije privlačio je i još je uvijek u središtu pažnje niza naših historičara, pravnika, politologa i ostalih stručnjaka. Dakako, narodna vlast nema svoju genezu samo u socijalističkoj oružanoj jugoslovenskoj revoluciji, njene temelje treba tražiti i u htijenjima i stremljenjima mnogih prvoboraca radničkog pokreta u nas, čak i u 19. stoljeću. Presudnije korake primjećujemo već i u prvim danima osnivanja Komunističke partije Jugoslavije; čak i tada se vidi što su zapravo željeli da učine osnivači te revolucionarne stranke. Još na prvom koracima KPJ, u njezinu Programu iz 1920. godine, nailazimo na stajalište da soci-

jalna revolucija može da se provede jedino diktaturom proletarijata; treba provesti u život »uspostavljanje od strane proletarijata takve političke vlasti koja će mu omogućiti da uništi svaki otpor eksploatatora«; tvrdi se da samo »sovjetska vlast osigurava podizanje novog društvenog poretka«; naglašava se: »Sovjetska republika sprovodi vladavinu radnog naroda, koji je organizovan u radničkim, vojničkim i seljačkim većima«. Sasvim je bilo prirodno da je KPJ prišla ostvarivanju tih zadataka u onom trenutku kad su se počeli stvarati uvjeti za revolucionarne promjene i u jugoslavenskih naroda i narodnosti. Drug Tito je rekao: »Istinski demokratski karakter Narodnog fronta omogućio je i stvaranje nove narodne vlasti — istinski demokratskog karaktera. To su bili narodnooslobodilački odbori. Oni su, dakle, organi Narodnog fronta radi izvršavanja svakodnevnih zadataka: za mobilizaciju boraca u Narodnooslobodilačkoj vojsci, za snabdijevanje fronte, za sređivanje pozadine na oslobođenoj teritoriji, za vršenje svih poslova koji su spadali u dužnost narodne vlasti na oslobođenoj teritoriji. Na okupiranoj teritoriji Narodni front je imao otežan rad, ali i tu je stvarao narodnooslobodilačke odbore.«

Na drugom mjestu Tito je rekao i ovo:

»Narodnooslobodilački odbori, koji su se do tada stvarali na oslobođenoj teritoriji, počeli su se stvarati i na poluoslobođenoj, pa čak i na okupiranoj teritoriji, jer je ta nova klica narodne vlasti u narodu postajala sve popularnija i narod se prema njoj odnosio sa sve većim povjerenjem. Dok su ispočetka narodnooslobodilački odbori bili stvarani više kao pomoćni organi partizanskih odreda u vođenju oslobodilačkog rata, u vrijeme stvaranja Narodnooslobodilačke vojske ti se odbori pretvaraju u jedinu i pravu narodnu vlast. Pred njih su se sada postavljali i mnogi drugi zadaci, osim pomaganja partizanskih jedinica i Narodnooslobodilačke vojske. Nastaje treća etapa, koja je nužno nametnula stvaranje jednog jedinstvenog opće partijskog narodnog tijela, koje će biti centralni organ i koje će ujediniti sve te i stvarati nove narodnooslobodilačke odbore.«

O toj narodnoj vlasti, kako smo spomenuli, postoji opsežna literatura, no, ipak, nedostaju šire sinteze, iako je ta oblast od prvorazrednog značenja za izučavanje i poznavanje narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije uopće. Naime, zauzimanje pozicija vlasti temelj je, uglavnom, svake revolucije, pa ako se to prihvati kao činjenica, »onda je i istorija narodne vlasti ključni deo istorije socijalističke revolucije u Jugoslaviji« — kažu Vojislav Simović i Branko Petranović, autori knjige »Istorija narodne vlasti u Jugoslaviji (1941 — 1945)« koju je Izdavačko-štamarsko-knjižarska radna organizacija »Savremena administracija« u Beogradu izdala 1979. godine.

Sve donedavno temeljne studije iz te oblasti naše novije pravne povijesti bila su uglavnom djela Leona Gerškovića i Ferde Čulinovića. No, sada, ovim izdanjem dopunjena je zbirka radova, čijoj su cjelini svojim ranijem djelima znatno pridonijeli i autori ove knjige (o literaturi autori govore u »Pogovoru«). Knjigu su namijenili zapravo studentima za predmet »Istorija narodne vlasti« (ponegdje se predaje pod drugim imenima) na raznim fakultetima. Što kažu autori o tom nastavnom predmetu koji je dio redovnih ili postdiplomskih studija, ali koji je predmet interesa i šire javnosti? Evo njihova mišljenja: »Istorija narodne vlasti faktički je istorija jugoslovenske revolucije ili, drukčije rečeno, specijalizovana istorija narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije. Materija, sadržana u ovom udžbeniku, kao vid državnopravne i političke institu-

cionalizacije revolucije u Jugoslaviji 1941–1945, s opštim istorijskim pristupom, nezamenljiva je literatura svim studentima koji spremaju savremenu istoriju XX veka na fakultetima političkih i pravnih nauka.« No, bez obzira na to što su se autori ogradili, tvrdeći da je njihovo djelo ipak »samo« udžbenik, moramo reći, već sada, u početku ovog osvrta, da je izdanje šireg značenja i općeg karaktera; to je zapravo prava pisana povijest narodne vlasti, njezine geneze, njezinih početaka, njezina razvoja, njezina izgrađivanja — sve do trenutka kad je socijalistička revolucija iz svoga oružanog dijela prešla u mirnodopsko razdoblje, kad se narodnooslobodilački rat pobjedonosno završio. A narodna vlast ujedno je i jedan od glavnih pokazatelja da se narodnooslobodilački rat razvija i da se zaista pretvorio i u socijalističku revoluciju dalekosežnog značenja.

V. Simović i B. Petranović ipak se u svom udžbeniku, kako oni nazivaju ovo svoje djelo, nisu držali sasvim šturo pedagoško-didaktičkih uobičajenih normi, počesto su »zalutali«, i to toliko da se ta okolnost pokazala vrlo sretnom za čitatelja (a da se i ne govori za nekoga prosječnog studenta). Knjiga je zapravo podijeljena u osam cjelina, od kojih su sedam raspravnog karaktera, a posljednji su dio »Napomene« (zapravo, fusnote), pa imenski, teritorijalni i predmetni registar, te spomenuti »Pogovor« o literaturi.

Prva cjelina je »Uvod«, u kojemu su se autori osvrnuli na razvoj ideje o ujedinjenju Jugoslavena, o načinima, metodama i putovima koji su za jugoslavenske narode i narodnosti bili teški i mučni, a prepreka je bilo bezbroj. Govori se o slomu stoljetne Habsburške Monarhije na čijim su temeljima stvorene nacionalne ili višenacionalne države, monarhijskog ili republikanskog oblika. Treba reći da su autori sve to iznijeli kratkim, jezgrovitim izlaganjem. Dotaknuta su pozivanja Kraljevine Italije za istočnom obalom Jadrana, pa autori ističu da osim »Italije i Vatikana ni sile Antante nisu bile za stvaranje države Jugoslavena, a na drugoj strani do pred sam kraj rata ni za rušenje Austro-Ugarske«. Već iz navođenja samo ovog primjera može se vidjeti kakve su teškoće stajale pred Jugoslavenima. Ipak, Kraljevina SHS stvorena je, od nje su očekivali mnogo svi jugoslavenski narodi i narodnosti, poznato je koliki je bio zanos, žar koji se ispoljavao prigodom stvaranja te države. A, zapravo, što se dogodilo tih historijskih trenutaka, kad je stvorena tobožnja »narodna« država? Autori kažu: »Buržoazija Kraljevine Srbije nametnula je u novostvorenoj državi svoju političku i vojnu prevlast. Nesumnjivo najzaslužniji faktor za stvaranje zajedničke države Jugoslavena — Srbija, njen državno-politički vrh i buržoazija iskoristili su pobjedu u ratu i ulogu u borbi za ostvarenje jugoslavenske ideje u prvom svetskom ratu za nametanje svoje hegemonije, što je već na samom početku zajedničkog života izazivalo sukobe i nerazumevanja između srpske buržoazije i buržoazije ostalih jugoslavenskih naroda« (str. 9).

Dakako da se cijeli sistem države nije mogao odvijati u »narodnom« duhu, da se nisu ispunila očekivanja najprogresivnijih umova, niti su došle do pravednog izražaja sve one mnogobrojne žrtve jugoslavenskih naroda i narodnosti. »Ustavnost i stvarnost Kraljevine Jugoslavije« — naslov je prve glave knjige V. Simovića i B. Petranovića, pa već i sam kazuje dosta toga — jedno je bila »ustavnost«, a sasvim deseto je »bila stvarnost«. Autori su obradili Vidovdanski ustav, krizu parlamentarizma, monarhodiktaturu i oktroirani ustav te pitanje državnog preuređenja Kraljevine Jugoslavije. U drugoj cjelini — »Vojni poraz Kraljevine Jugoslavije i njena podjela« — obrađen je aprilski rat, podjela

Jugoslavije i politika okupatora. Treći dio obuhvaća period narodnooslobodilačke borbe i revolucije — narodnooslobodilačku borbu kao oblik revolucionarne strategije KPJ, porijeklo koncepcije KP o NOO-ima, oslobođene teritorije i nove organe vlasti, savjetovanje u Stolicama i razvoj NOO-a. Četvrta glava knjige posvećena je procesu prerastanja NOO-a u stalne organe vlasti (Fočanski propisi, stvaranje oružanih snaga revolucije, vojnopozadinski organi, razvitak sudstva, krajinski propisi, osnivanje i rad AVNOJ-a, međunarodna aktivnost AVNOJ-a). Simović i Petranović, dalje, govore o najvišim organima federacije i njihovoj političkoj osnovi; ukazali su na vojno-političke promjene u Jugoslaviji u ljeto i jesen 1943, na federativno uređenje uoči Drugog zasjedanja AVNOJ-a, na Drugo zasjedanje AVNOJ-a, na državopravni značaj toga povijesnog skupa, na organizaciju i djelatnost toga najvišeg jugoslavenskog tijela, na njegove zakonodavne pripreme, na borbu za međunarodno priznanje promjena u Jugoslaviji, na Jedinostveni narodnooslobodilački front — na njegov porijeklo i karakter, na razvoj federacije poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a. U šestoj cjelini govor je o kraju privremenog ustavnog uređenja; obrađeni su AVNOJ i NKOJ u doba kad su se nalazili u oslobođenom Beogradu, dan je osvrt na osnivanje i rad Privremene vlade DFJ, na promjene društveno-ekonomskih odnosa, na Privremenu narodnu skupštinu, na osnovna obilježja pravnog poretka, na Narodni front kao političku osnovu Demokratske Federativne Jugoslavije, na Ustavotvornu skupštinu.

Uvažavajući preuzeta iskustva iz vremena Pariške komune, dviju ruskih revolucija 1905. i 1917. godine, te razvoja SSSR-a, što sve zajedno čini »opšti idejni uzor KPJ u stvaranju NOO-a«, autori ukazuju na to da je »nastanak NOO vezan za osobenu nacionalnu istorijsku situaciju 1941—1945«, da ipak ima razlika između NOO-a i sovjeta naročito »u odnosu na poreklo i osobenost forme«, pa su, na primjer, NOO-i nastajali »u vatri ustanka«, a imali su i širu socijalno-političku osnovu. KPJ je stvaralački pristupila usvajanju povijesnih iskustava, proširila ih, itd. Kretalo se i sasvim novim putovima, a praksa je pokazivala gdje treba ispravljati, dotjerivati, gdje treba mijenjati, usavršavati, itd., sistem nove narodne vlasti. Samo tako se historija narodne vlasti pojavljuje kao nova kvaliteta, jedna od najoriginalnijih ustanova »vlasti stvorene u uslovima i u okviru drugog svetskog rata«. Autori su u svome djelu uspjeli to saznanje potvrditi, dajući uz to stručno dokumentiranu studiju, jasnu i preglednu.

Petar Strčić

*BRANISLAV GLIGORIJEVIĆ, Parlament i političke stranke
u Jugoslaviji 1919—1929, Beograd 1979.*

U izdanju Instituta za savremenu istoriju u Beogradu i izdavačke kuće Narodna knjiga ovih je dana objavljena monografija našega poznatog istoričara i istraživača političke istorije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca dra Branislava Gligorijevića. U njegovoj prvoj monografiji glavna je pažnja bila posvećena istoriji Demokratske stranke i njenoj ulozi u političkom životu Kralje-